

ומעתה מיושב הכל שאין מקום לקושיא כלל דודאי מגילה לא עדיפא מק"ש והמבטל מלימוד משנה והתלמוד לקרות נביאים וכתובים בכלל ביטול ת"ת הוא ומכ"ש קריאת המגילה אי לאו משום חביבות מצוה בשעתה ופרסומא ניסא, ומשנה מפורשת היא ריש כל כתבי שאין קורין בכתובים בשבת מפני ביטול בית המדרש, ומפרש רש"י לפי שבסוף הדרש היו מורין להם ה' איסור והיתר וטוב להם לשמוע מלקרות בכתובים, וכן נראה לי ממה שאמרו חז"ל שדוד המלך ע"ה ביקש רתמים לפני הקב"ה שכשיאמרו שירות ותשבחות שבתהילים יקבלו שכר כמו נגעים ואהלות, והרי תהלים נאמר ברוח הקודש והוי בכלל תורה שבכתב וא"כ למה היה צריך לבקש רתמים על זה, אלא ודאי דאין ערוך לעוסק במקרא שאינו מקבל שכר כעוסק בחוקי אלקים ותורתו, ולכן ביקש רתמים שיקבלו שכר על אמירת תהלים כעוסק בנגעים ואהלות.

ונראה דמה דמשמע שאין קבלת שכר לעוסק במקרא לאו למימרא שאין מקבל שכר כלל אלא שאין לו שכר הראוי לעמלי תורה ששכרן מרובה כדאמרינן "זה"ת כנגד כולם", וכה"ג אמרינן בב"ק אין לו שכר כמצווה ועושה. ואפשר דמי שיש לו לב לעסוק במשנה ותלמוד ועוסק במקרא ומבטל ממשנה ותלמוד אינו מקבל שכר כלל ויצא שכרו בהפסדו והיינו דקמ"ל במשנה דאע"פ דיכול לעסוק בגמ' שאין לך מדה גדולה מזו מכל מקום העוסק במשנה מדה ונוטלין עליו שכר. ע"כ תוכן דברי ה"בית אפרים".

ולמדנו מדבריו דברים חדשים בענין לימוד התורה, חרא דהמבטל מלימוד משנה ותלמוד לקרות בנביאים וכתובים בכלל ביטול תלמוד תורה והטעם בזה דעצם לימוד התורה הוא להבין טעמי התורה וזה אפשר רק על ידי תלמוד ומשנה ואין זה ושננתם שיהיה דברי תורה מחודדין בפ"ך עם טעמי מצוות, דהלכה בלי טעם אין זה תורה כמבואר ברמ"א שהבאתי לעיל, ועוד דבר ילפינן מתשובתו דמי שיודע ויש לו לב לעסוק בתורה במשנה ותלמוד ועוסק במקרא אינו מקבל שכר על זה וצ"ג בזה וחיפוש בדברי הראשונים.

האיסור למנות ישראל לאור הלכה

יש לברר על פי הלכה את האיסור למנות ישראל, אם האיסור הוא דווקא למנות כל ישראל, אבל חלק אינו נכלל בכלל האיסור, וכן אם נשים בכלל האיסור, או רק גברים, גם אם יש הבדל כשמונין לדבר מצוה, או מונים סתם בני ישראל לדעת מספרם, כמו כן אם האיסור נאמר גם לדורות או לזמן מוגבל. ועוד פרטים בזה. ושאלה נוספת. למה לא נזכר בכל הראשונים

איסור למנות ישראל בספר המצות שלהם בחלק הלארץ, לא ברמב"ם ולא בחינוך ולא ברס"ג, ולא בזהר הרקיע לרבנו שלמה בן גבירול.

והנה בתלמוד נזכר איסור למנות ישראל, ביומא דף כ"ב ע"ב: תנא הוציאו אצבעותיהם למנין, ונימנינהו לדידהו? מסייע ליה לרבי יצחק, דאמר ר' יצחק אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, דכתיב (שמואל א' י"א) "ויפקדה בבזק וכו'", אלא מהכא (שמואל א' ט"ז) "וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים", אמר ר' אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר (הושע ב') "והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד", רב נחמן בר יצחק אמר עובר בשני לארץ שנאמר "לא ימד ולא יספר", אמר רבי שמואל בר נחמני ר' יונתן רמי, כתיב "והיה מספר בני ישראל כחול הים", וכתיב "אשר לא ימד ולא יספר"? לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין עושין רצונו של מקום. ע"כ.

והנה הקשה במהרש"א אמאי לא מייתי מקרא דתורה פרשה כי תשא, דמשה שמנה על ידי חצאי שקלים "ולא יהיה בהם נגף" כתיב: ותירץ דהיה כפרה על העגל ע"ש. ובעין יעקב ביומא כ"ב, תמה על דבריו דהוא להדיא נגד ש"ס דברכות ס"ב, שהקב"ה עגש לדוד על שקראו מסית — הריני מכשילך בדבר שהתינוקות של בית רבן יודעים אותו. ולענ"ד מעיקרא לא קשה קושית מהרש"א דבכי תשא מיירי ממנין לדבר רשות, שהרי פירש רש"י כשתחפוץ לידע מנינם, אבל לדבר מצוה כמו מלחמת שאול לא שמענו, רק משאול מייתי שפיר ראייה, שוב מצאתי בבאר שבע פ"ק דתמיד דוחה תירוץ זה ואין דבריו ברורין לי. ע"כ דבריו בזה.

ובגמ' ברכות ס"ב ע"כ: אמר ר' אלעזר אמר ליה הקב"ה לדוד מסית קרית לי, הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו, דכתיב (שמות ל') "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כפר נפשו וגו'" ויעמד שטן על ישראל וכתיב ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל, וכיון דמנינהו לא שקל מינייהו כופר וכו' ע"כ.

וברמב"ן על התורה פרשה כי תשא: ומפני שלא נתפרש כאן אם היא מצוה דורות (שלא למנות ישראל) או לשעה למשה במדבר, טעה דוד ומנה אותם בלא שקלים והיה הנגף בהם והתודה עליו ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי, ע"כ. ובפרשת במדבר א' פסוק ג' כתב הרמב"ן: וכאשר צוה למנות את ישראל, ואמר תפקדו אותם, לדמוז שלא יספיק רק שיתנו כופר נפשם מחצית השקל ובהם ישגיח ויזכור מספר העם, ואמר בדוד מספר מפקד העם, כי ידע מספרם בפקידת הכופר, כי רחוק הוא אצלי שלא יזהר דוד כמה שאמר הכתוב ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, ואם אולי טעה דוד למה לא עשה יואב שקלים, והיה דבר המלך נתעב אצלו, והוא אמר לו למה יבקש זאת

אדוני, כי למה יהיה לאשמה על ישראל ולמה לא ימנה בשקלים שלא יחטא. אבל לפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך, כי לא היה יוצא למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת הזויה רק לשמח לבו שמלך על עם רב, והוא מאמר יואב, "ויוסף ה' אלקיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים וכו', ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה". וראיתי במדבר סיני רבה: ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אמר, כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו, שלא לצורך חסרו, איזה זמן נמנו לצורך בימי משה ובדגלים ובחילוק הארץ. שלא לצורך בימי דוד. ויתכן עוד שנפרש ונאמר כי דוד צוה למנות כל איש ישראל, רצונו לומר מבין שלש עשרה שנה ומעלה שהוא איש, כי לא נזכר במנינו מבין עשרים שנה ומעלה בשקלים, אבל אמר לכו ספרו את ישראל ואדעה את מספרם, וזה היה ענינו כי הכתוב לא הרשה למנות רק מבין עשרים שנה ומעלה לשקלים, ומפני שזה איננו מפורש בתורה טעה בו, כי חשב במה שאמר ולא יהיה בהם נגף שהוא בשקלים שהם כופר להם, אבל יואב נתן לב וחשב לדבר, והכתוב מעורר לבי בזה, במה שאמר ולא נשא דוד מספרם למבין עשרים ולמטה, כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים, יואב החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל, היה נראה שמנין יואב היה למטה מבין עשרים והוא היה הקצף, שאין השם חפץ שיהיו כל ישראל בגדר מנין שהוא ירבה ככוכבי השמים, כאשר אמר אם תוכל לספור אותם וכו' והכתוב שאמר במנין ההוא ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב, אין ענינו שהיו יוצאי צבא בישראל, אבל פתרונו שהיו בריאים וחזקים למלחמה, הגיד כי לא מנה החולים והחלשים והזקנים, מפני שהיה דבר המלך נתעב אצלו וזה ענין הגון מאד. ועל דעת מדרש אגדה שהיה שם מנין ממש, טעו כולם ולכך אמר לך מנה את ישראל, וכתוב אחרי ספור את העם, כי בתורה לא נזכרה בהם ספירה כלל, כי טעם במספר שמות יגידו כל אחד שמותר בפקוד אותם בכופר, עד כאן דברי הרמב"ן, ויש בדבריו כמה חידושים, על טעות של דוד בזה. ובספר צידה לדרך על התורה של בעל באר שבע, בפרשת כי תשא, כתב שדברי הרמב"ן סותרים זה את זה, דאלו בפרשת כי תשא כתב שדוד טעה וחשב שלא היתה הגזירה הזאת אלא לפי שעה ולכך מנאם בלא מחצית השקל, ואלו לקמן בריש פרשת במדבר כתב להיפוך: ואמר בדוד מספר מפקד העם, כי ידע מספר בפקידת הכופר, כי רחוק הוא אצלו שלא יזהר דוד במה שאמר הכתוב ולא יהיה בהם נגף בפקוד אתם וכו' עד אבל לפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך רק לשמח לבו של מלך על עם רב. ע"כ דבריו.

וגם הרד"ק בשמואל א' ט"ו ד' כתב: ובדברי רבותי ז"ל, שמנה אותם בטלאים לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו,

ויקח כל אחד טלה אחד, ואחר צוה למנות הטלאים וסמכו על זה הפסוק, ואמרו אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים, אמר ר' אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר, ואמרו כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו, שלא לצורך חסרו בימי דוד, נראה כי אפילו מנה אותם בדבר אחד כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים, שאם כן למה לא יקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף, וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים, וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפרשו באבנים כמו שפירשנו עכ"ל.

אם כן גם הרד"ק והרמב"ן בשיטה אחת, שלא לצורך מצוה אסור למנות אפילו ע"י דבר אחר כמבואר במדבר רבה שלא לצורך חסרו.

והנה הרמב"ם פרק ד' מתמידין ומוספין הל' ד' כתב: ולמה מונין המנין שהסכימו עליו על האצבעות שהוציאו ולא מונה על האנשים עצמן לפי שאסור למנות ישראל אלא על ידי דבר אחר, שנאמר "ויפקדם בטלאים" ע"כ דבריו. הביא הרמב"ם הלכה זו שאסור למנות ישראל מפסוק של שאול שכן דרש ר' יצחק ביומא כ"ב, ולא הביא שום לימוד מהתורה מפרשה כי תשא, מה שהגמ' מביאה זה בברכות ס"ב מכי תשא את ראש בני ישראל, והרמב"ם את הלימוד מזה השמיט לגמרי, רק הביא מקור הדין שאסור למנות את ישראל משמואל א' ומשאול. ובספר צידה לדרך כפרשה כי תשא, תמה על כל בעלי מוני המצוה שהשמיטו הלאו הזה בכלל מנין הלאוין "שהרי ליכא מאן דפליג שהלאו הזאת היא מצוה לדורות וילפינן זה מפסוק בתורה, כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם, וכמבואר בברכות ס"ב, אבל אפשר לומר דכיון דליכא לאו מפורש אלא מדיוקא דקרא שמעינן הלכך לא מנו במנין הלאוין, ולכך הביא הרמב"ם בפרק ד' דהלכות תמידין ומוספין דרשה דר' יצחק, עיי"ש בדבריו בזה.

אבל ככל זאת לא נתקרה דעתי בזה, למה לא הביא הרמב"ם ביד החזקה מפורש הלאו דאסור למנות ישראל מפסוק מפורש בתורת משה, אף שזה רק מדיוק אבל זה מפורש בתורת משה רבנו.

שיטת ר' אליהו מזרחי בזה.

שיטת רבנו אליהו מזרחי בפרשת כי תשא וז"ל: רש"י כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנה לגלגולת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה השקלים ותדע מנינם, הורה בלשונו זה כמה עניינים, ראשונה שאין פירוש כי תשא כשתקבל, מפני שהמובן מזה הוא שאחר שיקבל סכום מנינם יתנו חצאי השקלים, ואין הדבר כן, אלא במקום שימנם יתנו חצאי שקליהם ועל ידי השקלים ההם יקבל סכום מנינם כדלקמיה, ולכן יחויב שיהיה פירוש כי תשא כשתחפוץ

לקבל לא כשתקבל וכו'. "כמו שמצינו בימי דוד", רש"י. מכאן משמע שהדבר שנגזר בימי דוד היה מפני שמנאם לגלגלותם ושלט בהם עין הרע, וקשה וכי דוד לא קרא בימיו זאת הפרשה שבתורה שלא ימנע לגלגלות אלא ע"י חצאי השקלים, ואם הוא לא קראה איך לא נמצא שום אחד מאנשי דודו להודיע לו? ושמא יש לומר שמפני שראו שכתוב בה "ולקחת את כסף הכפורים מאת ישראל ונתת אותו על עבודת אהל מועד" שהם האדנים כמו שמבואר בפרשת אלה פקודי, חשבו שלא היתה הגזירה הזאת אלא לפי שעה בעבור האדנים, ולא שהכתוב מקפיד על מנין הגלגלות, ופירש ולא יהיה בהם נגף והוא הנגף הבא לעולם על דרך כי צדקה תציל ממות, ופירש בפקוד אותם עם חצאי השקלים, מפני שהם יהיו להם למזכרת לפני ה' בכל עת שיראו נגף בעולם ולא ידעו שזאת הגזירה היא אף לדורות, אלא שבמנין הזה יקחו חצאי שקלים ויעשו מהם אדנים להיות לכני ישראל לזכרון, ולדורות לקנות מהם קרבנות צבור ולשאר צרכי צבור, או מפני שראו שכתוב בה "ונתנו איש כופר נפשו", שמלת כופר מורה שנמנים לגלגלותם ושולטת בהם עין הרע, ולכן צוה הכתוב שיתנו כפרה תמורת נפשם, וגם שלא הזכיר הכתוב שיתנו חצאי השקלים אחר נתינתם, וחשבו מזה שפירוש הכתוב הוא שימנו אותם לגלגלותם ושיתנו חצאי השקלים שיהיו כפרה, ולפיכך מנה אותם גם הוא לגלגלותם ונתנו גם חצאי השקלים, והכתוב לא הזכיר נתינת חצאי השקלים, מפני שכיון שמנאם לגלגלותם אין תועלת בנתינתם, אך קשה אם כן כשפקד דוד את העם ושלח השליש ביד יואב והשליש ביד אבישי בן צרויה והשליש ביד אתי הגתי למה לא היה בהם המגיפה אלא אדרבה הצליח ונצחו במלחמה (שמואל ב' י"ח א')? ושמא יש לומר שמה שהמנין שולט בהם אינו אלא כשנמנין כל ישראל יחד, כדכתיב כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף, אבל כשמונה מקצתן אין בכך כלום, ולפיכך כשמנה דוד את כל ישראל ואת כל יהודה שלט בהם עין הרע וכא עליהם הדבר, וכשמנה את העם אשר אתו בלבד לא שלט בהם עין הרע והלכו ונצחו במלחמה ע"כ דבריו.

יוצא מדבריו הטעות של דוד כפשט הכתוב בפרשת כי תשא, בשני אופנים: שכל האיסור למנות היה רק הוראה לזמן ההוא ולא לדורות; ועוד פירש שהטעות היה שנמנה מקודם לגלגלותם ואח"כ נתנו מחצית השקל. עוד חידש שיש הברל בין מנין כל קהל ישראל לבין למנות חלק מישראל, שאין על זה איסור כלל למנות. ולפיכך במנין הראשון במלחמה נגד בנו אבשלום לא שלט בהם עין הרע שהיה שם רק מנין מקצת העם. לא כן בשמואל ב' כ"ד א', ויסת דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל, שמנה את כל ישראל שלט בהם המגיפה. ולכאורה קשה, איך יפרש את הסוגיא ביומא כ"ב, ששם הין יחידים מישראל ואמרו להם הצביעו בכדי שלא יבא עליהם המגיפה.

ואולי יש לחלק, שכונתו, שכשמונים כל ישראל שזה אסור מן התורה מפרשת כי תשא, שולט עליהם המגיפה, אבל כשמונים רק חלק מִישראל או יחידים שזה רק נתחדש ע"י הנביא הושע והיה מספר בני ישראל אשר לא ימד ולא יספר, זה רק מדברי נביאים אבל עליהם אין מגיפה כמו שמודד ומונה כל ישראל, או שעל חלק היה דברי הנביא רק אחר כך, אבל לפני כן היה רק על איסור למנות כל ישראל מפרשת כי תשא. ועוד יש לומר על פי הגמ' יומא בסוגיא שם, מה שאמר ר' שמואל בר נחמני: ר' נתן רמי כתיב והיה מספר וכתיב אשר לא ימד ולא יספר? לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין עושין רצונו של מקום, ע"כ, ואם כן בזמן שאין עושין רצונו של מקום, בזמן שהוא העם נכנס תחת מספר. ולפי המצב ההוא אין כאן איסור מדברי הנביאים לספור, כיון שבמצב שאין עושים רצונו עומד העם תחת מספר, ולפיכך בזמן מלחמת אבשלום שהעם היה במצב של התפוררות-מהפכה נגד דוד ורוב העם הלך עם אבשלום, אין כבר שום איסור לספור חלק מהעם. וצ"ע בזה הרבה.

הכתב והקבלה בענין זה.

הכתב והקבלה בפרשת כי תשא, הביא השיטות, דלרש"י והרמב"ן שני מנויין היו, אחת בתחילת נדבת המשכן אחר מעשה העגל, ונתנו כל אחד מחצית השקל האמור כאן, שמהם נעשו האדנים, ואחת בשנה השניה בא"ר משהוקם המשכן האמור בחומש הפקודים ונתנו כל אחד מחצית השקל לקנות מהם קרבנות, וכן כתב הרמב"ן וכו'.

והגר"א אמר כי תשא וגו' הוא מצוה לדורות בכל עת שימנה אותם, וכמ"ש בשאול ודוד, אבל עכשיו לא נצטוו למנות כלל עד חומש הפקודים, ואין המצוה לדורות שיתנו מחצית השקל במנינם שהרי שאול פקד בבזק וטלאים וכו' ע"כ. ודע דממדרש רבותינו מבואר כרש"י ורמב"ן שהיה כאן מנין, דאיתא במדרש רבה (פרשה ב') בעשרה מקומות נמנו ישראל, וחד מנהון במעשה עגל, כי תשא את ראש בני ישראל (ע"ש שחסר תשלום המאמר אמנם בתנחומא פרשה כי תשא המאמר שלם, וכ"ה בפסיקתא דרב כהנא, פרשה י' סי' י"ד) ואיתא עוד התם (מס' ד') כשנכנסו במצרים מגאם, וכן יצאו למדבר מגאם ואף כאן כי תשא את ראש, אמנם בתלמוד ירושלמי מבואר כהגר"א שלא היה מנין ותרומת מחצית השקל קודם מלאכת המשכן, דאיתא בפרק קמא דשקלים: תרומת הלשכה בתחלתה, שנאמר "ויהי בתודש הראשון בשנה השנית באחד לחודש הוקם המשכן", ותאני עלה ביום שהוקם המשכן בו ביום נתרמה תרומה, וכן כתב בפירושו קרבן העדה שם, התרומה הראשונה היתה בר"ח ניסן שבשנה השנית כשהוקם המשכן,

ודמיתי להוכיח כדעת הגר"א גם מתלמודא דידן, מדאמרין יומא כ"ב: אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, מדכתיב "ויפקדם בבוק ויפקדם בטלאים", ואי כדעת רש"י והרמב"ן שהיו מצווים כאן למנות ולגרב למלאכת המשכן, אם כן אית לן מקרא מפורש בתורה שאף במקום מצוה אסור למנות, ולמה שבק תלמודא מקרא דאורייתא ומייתי מקרא דנביאים, אלא ע"כ כהגר"א דקרא קמא דכיתשא לא משתעי ממנין של מצוה, כי לא היה כאן מנין כלל, ורק אזהרה לדורות, אם כן אינו מוכח דאף למצוה אזהר, ולכן מביא מקרא דבוק וטלאים, ובאמת אין זו הוכחה נגד רש"י ורמב"ן, דתלמודא רוצה למילף איסור מנין לדבר מצוה אף במקצת ישראל, וזה לא מצי למילף מקרא דילן דמשתעי ממנין כל ישראל, כי גם אחד מהם לא נמנע מנדבת מלאכת המשכן, ככתוב "כי תשא ראש בני ישראל לפקדיהם", לכן יליף ליה מקרא דשואל, שלא היה שם מנין רק לחלק מן האומה, כמבואר שם שלש מאות אלף איש, ולא נמנו לגלגלותם כי אם ע"י בזק וטלאים, ושפיר מוכח דגם מקצת המנין אסור אפילו לדבר מצוה, ונהי דליהא לדברי הרא"ם שהפריז על המדה לומר דמקצתן ליכא לאיסורא דמנינא כלל, וסמך דבריו ממה שפקד דוד את העם ושלח השליש ביד יואב והשליש ביד אבישי והשליש ביד אתי הגתי (שמואל ב' י"ח) ולא היה בהם מגפה ואדרכה הצליחו ונצחו, ודבריו אלה כבר דחויים ועומדים מן המחברים, עיין בספר "משכיל לדוד", מכל מקום זה ברור דיש הבדל גדול בין מנין כל ישראל לבין מנין קצתם, דאל"כ מאי אהנו ליה לשואל במנין הבוק וטלאים, דהא קרא קצווה "ונתנו איש כפר נפשו להשם בפקוד אותם", ואין בבוק וטלאים נתינת כפר לה', ואף שאין החיוב לדורות במחצית השקל דוקא כמ"ש הגר"א, ע"כ נתינת דבר מה להשם לכפר נפש הצריך קרא בפירושו, אלא ע"כ שמובדלים אלה המניינים זה מזה, דבמנין על כל ישראל הצריכה התורה נתינת כופר להשם דוקא, מה שאין כן במנין קצתם ולאלה די להם שלא ימנו לגלגלותם כי אם ע"י דבר אחר, אף שלא בא ממנו כפר נפשם להשם. ואפשר שמטעם זה כאשר נצטוה יואב בדבר המלך למנות את כל ישראל נשמט מלמנות קצתם, ככתוב (דברי הימים א' כ"א) ולוי ובנימין לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב, ונשמר מזה על כל פנים מלעבור על המפורש בתורה באיסור מנין כל ישראל.

והנה מה שהתעוררו המפרשים על מה שנאמר ביהושע (ח' י') "וישכם יהושע בבקר ויפקד את העם" וכן בדוד (שמואל ב' י"ח) "ויפקד דוד את העם אשר אתו", שלא הזכיר בהם קרא בפירושו שלא מנאם לגלגלותם כי אם ע"י דבר אחר כמו שהוזכר בשואל בבוק וטלאים (שמואל א' י"ט ט"ו) ונדחקו בישובו, ובאמת אין צורך אל הדחק, כי מי יכריחנו לפרש לשון פקידה שביהושע ודוד

ענין מנין, והיטב נוכל לפרשו לשון ופקדו שרי צבאות בראש העם, שענינו שימת השגחה על מצבם, העיון בחיקוקן וסדר המחנה, והשקפת מערכתם למלחמה, ולזה לא הזכר לא ביהושע ולא בדוד סכום העם אשר פקדו, כי לא היה שם מנין. אמנם שאול היתה פקודתו למנין לכן הזכיר שם סכום מספרם, והוצרך לבזק וטלאים, והמלך דוד שאמר (שמואל ב' כ"ד) ופקדו את העם, ונענש במגפה, כי ביאר אחריו שפקידתו הוא למנין כמ"ש "וידעתי את מספר העם", ובדברי הימים א' כ"א, אמר בפירוש "ספרו את ישראל ואדעה את מספרם" ע"כ דברי הכתב והקבלה בזה הענין.

הנה מחלק בין מונה מקצת העם למונה כולו, אם צריכים מחצית השקל לכפר, שזה רק במונה כל העם ולא מקצתם. ולפיכך בשאול היה מספיק לנו שימנם בבזק ובטלאים, ודוחה דברי הרא"ם לגמרי, שבמקצת אין איסור למנות כלל.

אך לישב דבריו, כמו שכתבתי לעיל, שיכול להיות שהאיסור למנות מקצת עם, נלמד מנביאים והמובא בגמ' יומא כ"ב, יכול להיות שזה רק מתקנת הנביאים, שזה נאמר בהושע כמבואר, ואילו בזמן דוד לא היה כלל איסור למנות מקצת עם. ועוד יש לחלק באיסור למנות מקצת העם שזה רק בזמן שעושים רצונו של מקום אבל בזמן שאין עושי רצונו, ויש מספר כמבואר בגמ' יומא שם, אין איסור למנות מקצת עם. (ואולי יש להוסיף לחלק עוד סוג של יחידים שאין עליהם שום איסור למנותם, שהסוגיא ביומא כ"ב שהצביעו הכהנים לתרומות הדשן של קרבנות, שהם עשו בשביל כל העם, וכן במלחמת שאול וימנם בבזק או בטלאים, ששם עשו השליחות בשביל כל העם זה לא נחשב עוד למנות מקצת העם, כי הם עשו זה בשביל כל העם, או נציגי העם כולו, ולפיכך מנו אותם או באצבעות או בבזק וטלאים, אבל כשמונים מקצת העם רק בתור יחידים לגמרי, ואין קשר עם העם כולו, אלא קברוצה של יחידים רוצים למנות את עצמם בזה אין איסור כלל למנותם, ויש לעיין בזה הרבה.).

שיטת האברבנאל בזה.

האברבנאל בספר שמואל ב' פרק כ"ד מאריך באיסור למנות ישראל הרבה ומסקנתו בזה וז"ל: ואקדים בזה שלשה לימודים, האחד כביאור ענין המצוה ואמחתה שבאה בפרשה כי תשא (שמות ל'); השני, בחקירת החטא ובמה חטא דוד בענין הזה; השלישי, למה חרה אף ה' בישראל כאן, ועל איזה חטא מהם היה.

ומסקנתו: הנה התבאר מזה שאין כאן מצוה למנות ישראל כי אם שהיה משה בוחר בו, ולזה לא אמר שא את ראש וגו', ולא אזהרה לדורות שלא ימנם

לגלגלותם ושלא היה השקלים מצוה כי אם עצה, ולכן לא בא זה במנין המצות. שמשו רבנו בהיותו שר צבא היה בתקותו שעוד מעט יכנסו לארץ וילחמו עם האויבים, נכספה וגם כלתה נפשו למנות את ישראל ולדעת מנינם כמו שעושים שרי החיילים למנות העם קודם שיצאו למלחמה. השנית ענין היזק עין רע, וזה שיצאו מן עין קצת אידים מהמותרים אשר ידחם הטבע, וזה מהאיש בעל נפש הרעה הקנאית, וזה סיבת הנגף המגיע מן המנין, והנה יתפעלו ממנו קצת אנשים זולת קצת, והוא מבואר שהעין הוא האבר היותר מזיק בזה להבטתו הארטיית, אבל ההיזק היותר עצום הוא כשיהיה ההבטה על פני הנראה ויכנס הארס יותר בעיני הנראה ובאזניו ומדרך האף והפה, ובאופן שיכול להזיק משם המוח להיותו השכן היותר קרוב. ולזאת הסבה לא היו מקפידים החכמים הראשונים אם היו הדברים הנמנים אבר מן האנשים מבלעדי הפנים, כאלו תאמר אצבעותיהם, האברים אינם נכונים לאותו היזק, כמו שהיו עושים בהטילם גורל שיעשה אחת מן העבודות הנעשות במקדש לפי מה שהתבאר במסכת יומא כ"ב ע"ב, שהיה מוציאים כל אחד מהם אצבעו והיו מונין האצבעות ולא היו חוששין לזה, כי הסכנה כולה כשתהיה ההבטה בפנים, ועוד תנאי דבר, כי ההיזק הטבעי נמשך וימצא בדברים אשר יעשה האדם בכחירתו ברצונו, ולא כמה שיעשה במצות האל יתברך, כי הדברים האלקיים הן למעלה מן הטבע, ואי אפשר שיוזקו במצות המצוה יתברך, וכבר אמר זה שלמה המלך ע"ה קהלת ח' ה' "שומר מצוה לא ידע דבר רע וכו'". ועל זה אמרו חז"ל קידושין ל"ט ע"ב, שלוחי מצוה אינם ניוזקין, והיות שמשו רבנו רצה למנות את העם, והיה המנין מסוכן מאד להיזק עין הרע, הנה הקב"ה נתן עצה טובה למשה רבנו הוא שיתנו כל איש מהם כופר נפש לה', ולא היה זה על צד התחבולה כדעת רש"י, כי אם על צד הצדקה, והנה הוצרך פי שימנה לגלגלותם לא תשלוט בהם עין רע בזכות אותה צדקה, והנה הוצרך להקדים היות המנין בחיריי כמו שאמר כי תשא, לפי שכאשר יצוה השם יתברך לא יצטרך לאותה עצה, כי שלוחי מצוה אינם ניוזקים. ולזה במדבר סיני אמר "שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם, כמספר שמות לגלגלותם", אבל עתה שאני מצוה עליו אל תירא ואל תחת, ולא ידעו דבר רע, ולזה צוה שימנה לגלגלותם בלי דבר אחר, ולא יצטרכו על זה לתת אותה צדקה, כי הצווי האלוקי ישמרם כאישון עינו וכו'.

והנה שאול ראה משכלו ומדרכי הטבע שהנגף יחול במנין אשר יעשה האדם ברצונו, ולכן כאשר רצה לפקוד את העם למה שלא באה עליו מצוה אלהית פקדם בכזק ופקדם בטלאים, כדי שלא יפול בהם עין הרע, ולא היו נפקדים אז לגלגלותם, גם כי לא רצה להסמך על הנס, ובחר יותר למנותם על ידי תחבולה ולא בגלגלותם. וכו'.

ועוד חקר האברבנאל מה היה החטא שחטא דוד במנותו את העם שעליו התחייבו מגפה. רש"י והרמב"ן מפרשים שהיה החטא במה שנמנו ישראל לגלגלותם ולא על ידי דבר אחר, והנה לקחו זה מדברי חז"ל שאמרו בפרק הרואה, ברכות ס"ב ע"ב: אם ה' הסיתך בי ירח מנחה, אמר לו הקב"ה לדוד מסית קרית לי? בחיך שאני מסיתך בדבר שאפילו תינקות של בית רבן יודעין אותו, שנאמר "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם וכו'", ויסת את דוד בהם לאמר מנה ישראל ויהודה, כוון דמניניהו לא שקל מנייהו כופר, מיד ויתן ה' דבר בישראל מן הכקר ועד עת מועד ע"כ. והדעת הזה בלתי נכון אצלי, האחד ולפי שכבר הוכחתי שלא היה מצוה לדורות שימנו ישראל תמיד על ידי שקלים וכו'. השני שדוד לא צוה ליזאכ שימנה ישראל לגלגלותם, אבל צוהו לבד לך מנה את העם, ויזאכ אב בית דין היה שר גדול בתוך הסנהדרין ואיך טעה ברבר פשוט ופסוק מלא כזה, "ונתנו איש כופר נפשו לה" וגומר "ולא יהיה בהם נגף כפקד אותם", בהיותו מצוה לדורות בדעתם זכרונם לברכה וכו'. והביא כמה דעות בזה וסותר את דבריהם, ובסוף כתב: ואחר הפסד שלשת הדעות האלה ראיתי צדיק לפני ודעת רלב"ג בפירושו הזה, שאמר שם שהיה החטא בדוד משיח אלקי ישראל ונעים זמירות ישראל שם כשר זרועו בכטחו על רוב עמו, ולא היה ראוי שישים בטחונו ברוב עם הדרת מלך כי אם בה' לבדו, שאין מעצור בידו להושיע ברב או כמעט. ואומר אני עוד בזה שלא היה החטא מצד עצמו כי אם כפי החוטא ומעלתו וכו'. וכן היה הענין בדוד שכטבעו היה שפל רוח, וכמו שאמר בתהילים קל"א א', "ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני", והיה נשען באלקיו וכו', ומאשר שמש בשלמות גדול ודכקות נמרץ שבעים שנה, ולבסוף נעשה גבה עינים ורחב לבב ויכטח ברוב עמו ויתהלל במת שקר בצואתו את יואב שימנה את העם להתגאות בו על אויביו, לכן היה ראוי לעונש לא לבד כפי החטא אלא כפי ערך החוטא ושלמותו, ולהיות החטא הזה זר מאד בחק דוד המלך, אמר הכתוב שהסיתו האל יתברך לחטוא בדבר הזה, כי היה הדבר ההוא יוצא ממנהגו הטבעי ומכוונתו הטובה וכו'. והוסיף עוד, אבל יקשה עליו למה נענש ישראל בהיות דוד החוטא בחולשת הבטחון בה' ? השיב על זה בדבריו באריכות: שהיה חטא ישראל ופשעם שנאמר בזה במה שנמשכו אחרי שבע בן בכרי. וביאור זה, כי הנה ישראל חטאו במה שנמשכו אחרי אכשלום במרדו באביו, ובעבור שעזרו במרדו וקשרו עמו, נענשו עליו במה שנפלו במלחמה לפני עבדי דוד ביום אחד עשרים אלף, וכו'. אבל אחרי כן כאשר שבע בן בכרי הרים ידו במלך ואמרו אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי איש לאהלו ישראל וכו', ובוזה שהיו ישראל רעים וחטאים לה' מאד במרדם בדוד ובהתרגשם על ה' ועל משיחו וכו'. והנה צוה שימנה אותם לגלגלותם ממה שאמר דוד

ליואב לך מנה העם, יורה שהעם היה הנמנה בראשיהם לא טלאים או אכנים או דבר אחר שיתנו, אבל היה דעתו שימנה אותם לגלגלותם וכו'. הנה התבאר מזה שפשע ישראל היה המשכם במרד שבע בן בכרי, ושדרד הוסת בגאווה וגאון בדרך רע ודרך רע במנותו לגלגלותם בלי הערמה אחרת, כדי שישלוט בהם עין רע באופן שיענשו ישראל על ידו. ע"כ תוכן דברי האברכנאל בזה הענין הקשה מאד.

הנה מתבאר מדבריו שעצם איסור למנות ישראל אין זה אזהרה לדורות, לפיכך לא נמנה במנין המצות, וההסבר בפרשה כי תשא לא כדברי הראשונים, וחטא דוד וישראל שנענשו במגפה אחרי שמנה את ישראל. ודו"ק בזה.

והנה בספר תפארת יהונתן על התורה מהגאון המופלא, רבן של בני הגולה, ר' יונתן אייבשיץ זצ"ל, כתב בפרשת במדבר וז"ל: במספר שמות וכו' גם ירצה לומר כי לא היה המנין בגופים כי אסור למנות ישראל רק העלה שמותיהם כתוב על הספר ואח"כ מנו השמות, ואח"כ אין זה מספר גופים, והיו כמו מנין בזק וטלאים כמבואר בשמואל וכו' ע"כ דבריו.

ולפי דבריו יוצא שהמנין שעושיין בישראל על ידי ממשלת ישראל, הולך באופן כזה שכוחבים כל השמות בפנקס, ואחרי שמקבלים כל השמות כתוב בספר אח"כ מונין השמות ואין כאן איסור למנות ישראל, וזה כמו שעשה שאול שמנה אותם בבזק או ע"י טלאים. והנה דרך אגב מצאתי בכלי חמדה על התורה פרשה כי תשא דנשים שלא היו בחטא העגל אינן בכלל מצוה זו, ומותר למנותן בלא מחצית השקל כי נתמעטו בפרשה כי תשא את ראש בני ישראל, והיכא דכתיב בתורה בני ישראל למעט בנות ישראל עיי"ש. ויש להוסיף כאן כיון שבמנין של ישראל מונין גם נשים והן אינן בכלל איסור דאסור למנות ישראל, ואין על מנין כזה איסור שאסור למנות ישראל, דדוקא בזמן שמונין גברים לבד יש איסור למנות ישראל, ולא כשגם נשים נכללו במנין הזה. ועוד דבר הרי מונין יחד גם לא יהודים, גם נוצרים ומוסלמים. ויש לעיין הרבה עם המנין המעורב יחד — נשים וגם לא יהודים, אם על זה האיסור למנות ישראל, וצ"ע בכל זה.

בענין עמוני ומואבי מצרי ואדומי לענין גירות

כתב הרמב"ם בספר המצות ל"ת נ"ד על הלאו דלא תתעב אדומי וז"ל: שהזהרנו מהרחיק זרע עשו אחר הכנסם ברת ר"ל שאנחנו מוזהרין מלהרחיק חתונתם והוא אמר יתעלה "לא תתעב אדומי דור שלישי" ע"כ. וכן בל"ת נ"ה כתב על לא תתעב מצרי כלשון הזה: שהזהירנו שלא